

Weidevogels associëren we met voorjaarsgevoel: buitelende kieviten, roepende grutto's en zingende veldleeuweriken vergezellen ons op een tocht door de polders. In werkelijkheid zijn grote delen van het agrarisch gebied inmiddels muistil geworden. De ontwikkeling van het aantal weidevogels in Nederland – sterk dalend – spreekt boekdelen: het beheer is tot nu toe niet effectief. Wat gaat er fout en hoe kan het beter?

Hoe verder met weidevogelbeheer?



foto Frans Eijgenraam

— Wolf Teunissen (senior onderzoeker Sovon Vogelonderzoek Nederland)

> De bekende weidevogels uit onze graslanden, kievit, grutto, kempfaan, watersnip, tureluur, scholekster, wulp, veldleeuwerik, graspieper, gele kwikstaart, kuifeend, slobbeend en zomertaling komen oorspronkelijk voor in de toendra's, steppen, kwelders enloedvlakten langs rivieren. Vooral dit laatste habitat maakt ons land zo aantrekkelijk voor deze soorten. De ontginning van deze gebieden door boeren heeft ze extra geschikt gemaakt. Het leidde tot open graslandgebieden en de sterk toegenomen bemesting in de vorige eeuw zorgde voor een uitgebreid bodem- en insectenleven: het voedsel voor weidevogels. De aantallen weidevogels namen toe in Nederland. Maar dat duurde niet lang.

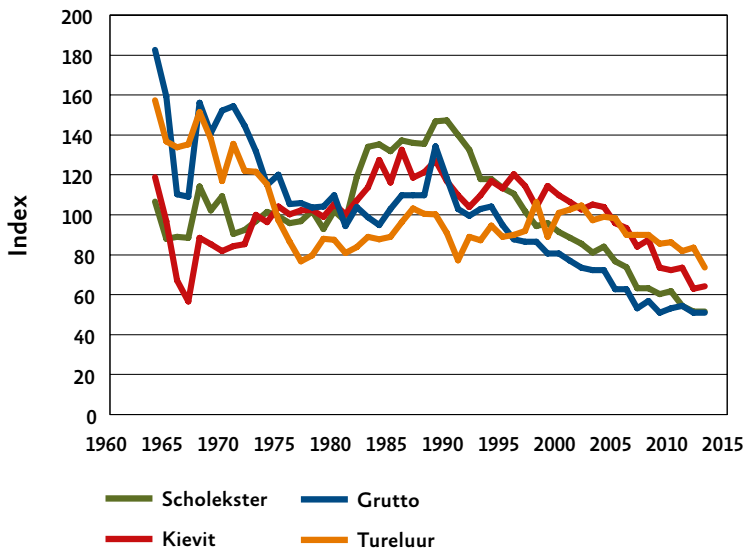
Aantallen weidevogels nemen sterk af
Vanaf de jaren zestig zijn er betrouwbare cijfers

beschikbaar over de aantalsontwikkeling van scholekster, kievit, grutto en tureluur (figuur 1). Tot ongeveer 1990 namen kievit en scholekster nog in aantal toe, terwijl grutto en tureluur al een afname vertoonden. In die periode maakten ruilverkavelingen verdere ontwatering van de vochtige graslanden mogelijk. Daarvan profiteerden kievit en scholekster die drogere graslanden prefereren, terwijl grutto en tureluur juist een voorkeur voor vochtige graslanden hebben. Na 1990 zien we bij alle soorten een afname. De verder voortschrijdende intensivering van het landgebruik in combinatie met vaste diepe grondwaterpeilen is hier mede debet aan. Samen met de toegenomen bemesting zorgde dit ervoor dat de maaidatum van de eerste snede sinds 1900 met ruim een maand is vervroegd. Het gevolg is dat de periode waarbinnen weidevogels ongestoord een nestplek kunnen vinden, hun eieren kunnen uitbroeden en hun jongen groot brengen, sterk is ingekort - met alle risico's van dien. Het areaal broedgebied is tegelijk sterk afgenomen door

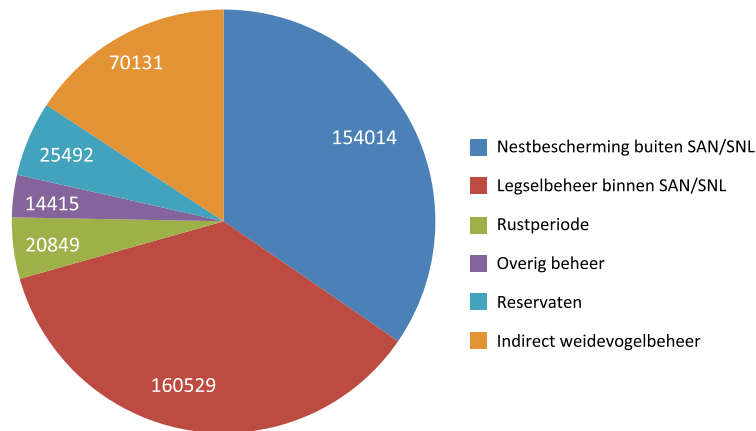
uitbreiding van steden en infrastructuur. Blijvend grasland is bijvoorbeeld bijna gehalveerd van 1,3 miljoen ha in 1970 naar 0,7 miljoen ha in 2012. Deze afname is deels veroorzaakt door omzetting naar tijdelijk grasland (grasland dat binnen vijf jaar weer opnieuw wordt ingezaaid). Zeker die graslanden, maar ook de blijvende graslanden zijn kwalitatief minder geworden. Tegenwoordig komen er minder kruiden voor in de graslanden. Die zijn juist essentieel voor de opgroeimogelijkheden van jongen omdat kruiden veel insecten aantrekken waardoor een gevarieerd voedselaanbod ontstaat.

Bestaand weidevogelbeheer

Met de invoering van de Relatienota in de jaren zeventig werd professioneel weidevogelbeheer geïntroduceerd met een omvang van ca. 64.000 ha in 2000. Vanaf het begin van deze eeuw is dit beheer vervangen door nieuwe regelingen, waardoor vooral de inbreng van boeren werd vergroot. Ongeveer driekwart van het huidige oppervlak



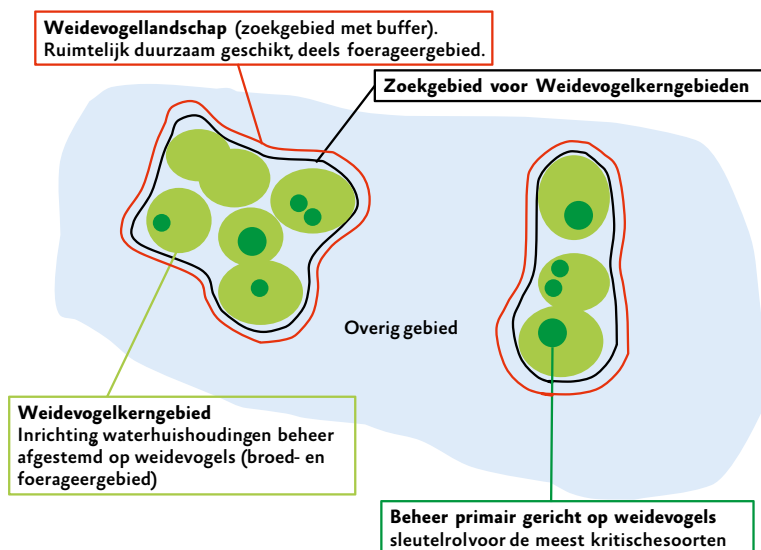
Figuur 1. Aantalsontwikkeling van vier steltlopers in Nederland. Voor een betere vergelijking tussen de soorten is voor elke soort de gemiddelde indexwaarde op 100 gezet. De populatie grootte in 2013 werd geschat op: Scholekster 44.000-71.000, Kievit 117.000-176.000, Grutto 34.000-38.000 en Tureluur 15.000-18.500. (Bron: Netwerk Ecologische Monitoring [Sovon, CBS, provincies]).



Figuur 2. Oppervlak (totaal is 445.430 ha) aan verschillende vormen van weidebeheer in Nederland (stand 2011). Onder rustperiode vallen alle beheerpakketten met een uitgestelde maaidatum. Overig beheer bestaat uit maatregelen als plasdras, collectieve overeenkomsten, kruidenrijke graslanden, enz. Maatregelen als bonte hooilanden, (half)natuurlijke graslanden, waardevolle graslanden, enz. die geen primaire weidevogelstelling hebben zijn samengevat in de categorie indirect weidevogelbeheer.

weidevogelbeheer (bijna 450.000 ha) bestaat uit legselbescherming (markeren van legsels en het plaatsen van nestbeschermers) door vrijwilligers en boeren (figuur 2). Iets meer dan een kwart bestaat uit maatregelen die vallen onder agrarisch natuurbeheer zoals een rustperiode waarin niet wordt beweid of gemaaid, overig beheer, zoals het onderwater zetten van delen van percelen (plas-dras) of kruidenrijke graslanden, en indirect weidevogelbeheer dat bestaat uit maatregelen die niet primair zijn gericht op weidevogels, maar waar weidevogels wel van profiteren (bijvoorbeeld bepaalde vormen van botanisch beheer). Ten slotte zijn er nog reservaten die worden beheerd door Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en provinciale landschappen.

Ondanks al die inspanningen zien we de weidevogelstand in Nederland nog steeds achteruit gaan. In reservaten blijft het aantal vogels redelijk op peil, maar in het agrarisch beheerde gebied en zelfs in de delen met agrarisch natuurbeheer gaan de aantallen achteruit. Een van de oorzaken hiervan is dat naar schatting veertig procent van de beheermaatregelen niet op de juiste plek liggen voor vogels om er effectief gebruik van te kunnen maken. Er zit veel energie in het beschermen van de legsels, maar vervolgens zijn er onvoldoende mogelijkheden voor de jongen die uit die eieren worden geboren om op te groeien door gebrek aan voldoende voedsel van de juiste



Figuur 3. Schematische weergave van het concept weidevogellandschap, waarbinnen kerngebieden worden onderscheiden. In de kerngebieden zijn alle factoren op orde: openheid en het ontbreken van verstoring, waterpeil en beheer. Om de openheid te kunnen garanderen is rondom het gebied een buffer aanwezig waarin opgaande elementen als bomen of bebouwing ontbreken en rust is gegarandeerd. Binnen de kerngebieden kunnen nog 'superkernen' liggen (veelal reservaten) die volledig zijn ingericht en beheerd voor de meest kritische weidevogels, zoals kemphaan en watersnip.

Voor weidevogels als de grutto (foto onder) dient het landschap aantrekkelijk te zijn om er zich te vestigen. Het landschap moet open zijn en de grondwaterstand moet voldoende hoog zijn.



foto inzet Frans Eijgenraam, foto Fabrice Ottburg

kwaliteit. Later maaien van de graslanden is dan niet voldoende.

Andere beheermaatregelen nodig

Wat is er dan wel nodig? Om te beginnen moet het landschap aantrekkelijk zijn voor vogels om zich in te vestigen. Het landschap moet open zijn (predatieverliezen zijn daar lager) en de grondwaterstand moet voldoende hoog zijn. Met een hoge grondwaterstand zijn ondergronds levende wormen en emelten bereikbaar voor de (volwassen) vogels, en komt ook de vegetatie later tot ontwikkeling. Uiteraard moet het bemestingsniveau hierop worden aangepast. De vegetatie krijgt door deze maatregelen een structuur die het jongen mogelijk maakt om zich te verplaatsen en te kunnen schuilen bij dreigend gevaar. In deze structuurrijke, vochtige graslanden (tevens essentieel voor de ontwikkeling van insecten) is er voldoende voedsel voor de kuikens. Tijdens de hele broedperiode is rust een belangrijke factor.

Een nieuwe benadering

Het zal duidelijk zijn dat bovenstaande eisen aan de leefomgeving heel wat meer vragen dan wat nu via agrarisch natuurbeheer en in een aantal gevallen in reservaten mogelijk is. Wil het voor een boer aantrekkelijk zijn om dergelijke vergaande maatregelen te nemen, wordt het belangrijk dat hier ook een realistische vergoeding tegenover

staat. Dat betekent bij een gelijkblijvend budget dat het beheer op een veel kleiner oppervlak zal kunnen plaatsvinden dan in figuur 2 naar voren kwam. Deze constatering heeft geleid tot het concept van kerngebieden (zie figuur 3). Dit zijn gebieden die liggen in een geschikt leefgebied voor weidevogels en die dusdanig worden beheerd dat de aanwas van jongen minimaal voldoende is om de sterfte onder de volwassen vogels te compenseren. We spreken dan van een brongebied. Vanuit zo'n gebied zwermen vogels uit naar de omgeving waardoor ook in de toekomst in die gebieden weidevogels zullen blijven voorkomen. Om een zo groot mogelijk effect te bereiken van het gevoerde beheer voor de landelijke populatie worden de potentiële kerngebieden bij voorkeur gezocht in gebieden met een hoge dichtheid aan vogels. Vervolgens wordt binnen de potentiële kerngebieden gekeken in hoeverre die gebieden al voldoen aan randvoorwaarden zoals openheid van het landschap, waterpeil en kruidenrijkdom. In de gebieden die hier niet aan voldoen, zijn maatregelen nodig om dat voor elkaar te krijgen. Als men bereid is deze inrichtingsmaatregelen te nemen en er dus voldoende draagvlak is in een gebied, kunnen beheercontracten worden gesloten met de beheerders (boeren en reservaathouders) om de juiste condities voor de weidevogels te handhaven in het gebied.

Is er nog toekomst voor de weidevogels in Nederland?

Ja, dat is er. Alleen al omdat we niet mogen accepteren dat weidevogels op termijn verdwijnen uit Nederland. Gelukkig zijn er voorbeelden van reservaten en boeren die binnen hun gebied wel hoge dichtheden aan weidevogels herbergen en waar de aanwas van jongen voldoende is om die aantallen op peil te houden. We moeten het dus niet opgeven. Met de beschreven aanpak met kerngebieden, zullen er weidevogels in Nederland blijven. Het vergt echter wel een open geest van boeren en beheerders. Te vaak gaan verwijtende vingers naar de andere partij die het niet goed doet en geven partijen het falen van de ander als reden op om dan ook zelf maar niets meer te doen. Dan gaat het natuurlijk niet lukken om weidevogels te behouden voor Nederland. Nu we steeds beter weten wat belangrijk is voor weidevogels, ligt er de uitdaging om gezamenlijk te kijken hoe we dat voor elkaar kunnen krijgen. We zullen echter wel moeten accepteren dat de dichtheden aan vogels die we gewend waren vanuit het verleden voorlopig niet meer gehaald gaan worden.<

Wolf Teunissen, wolf.teunissen@sovon.nl

